

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (8.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Társadalom

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikaíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását *Jár a baka, jár címmel* közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratkötég élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülök, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésnéként állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részeit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.

Sz. A.

Az ország különböző részeiből már december 2-án és 3-án tömegével érkeztek a hosszú, tömött, zsúfolt különvonatok, piros-sárga-kék trikolórba burkolt, éneklő, ordító, szitkozódó, egymást is heccelő diákezekkel. A város vezetői lóhalálában szervezték a sorozatos „ünnepélyes” fogadtatásokat a váradi nagyállomáson, egy Petruszca nevű nagyváradi diákvezér tartotta az üdvözlőbeszédeket, a városban állomásozó 86. gyalogezred zenekara minden vonat érkezésekor eljátszotta a királyhimnuszt. Piros sapkás diákok és diáklányok ezrei hömpölyögtek szét a peronon, ontották a tömeget a különvonatok. Elárasztották a főbb váradi útvonalakat, a tereket, a parkokat, katonazenével, zárt sorokban, *Marcia su Roma*-szerűen meneteltek az állomástól a Bémer térig vezető Fő utcán, gyülekeztek a Városi Színház köré, ahol a háromnapos diáktalálkozó fő rendezvényeit s az előadásokat tartották. A színház magyar társulatát be sem engedték

e három napon az épületbe, előadásokat nem tarthattak.

A váradi román jogakadémia vasgárdista diáksága listát állított össze az *agyonverendőrökről* és a *megverendőrökről*, jóval a találkozó kezdete előtt. Ez a lista a megbízhatónak ítélt románság körében kézről kézre járt, egyik román postás kollégájának figyelmetlensége révén apámhoz is eljutott. Ő hirtelenjében lemásolta, aztán visszaadta a kollégájának: „Ez titeket illet, gondolom!” Utána fogta a botját, és munkaideje végeztével vagy a déli ebédszünetben sorra elsántikált a listán szereplő, prominens váradi zsidó és magyar személyiségekhez, figyelmeztetni őket, hogy valamelyik listán szerepelnek, és hogy melyiken. Így például apám hívta fel az őt fenyegető életveszélyre Perédy György főszerkesztő, Fuchs Benjámin főrabbi, dr. Kocsán János váradi tanácsos, a *Nagyvárad* állandó cikkírója, Thury Kálmán magyar pártbeli vezető, Hegedűs Nándor neves publicista, a *Nagyvárad* főszerkesztője figyelmét; ugyancsak apám jelezte a veszélyt néhány más vezető férfinak a Magyar Pártban, rajtuk kívül Waiszlovich Emilnek, a Park Szálló közismert, legendás „ellenálló” tulajdonosának, Sonnenfeld Gusztáv nyomdatulajdonosnak, valamint

kommunista és szociáldemokrata aktivisták egész sorának. Vagyis: osztályhelyzetre és világnézetre, valamint vallásra való tekintet nélkül sokakat értesített a listák alapján, akiknek élete és testi épsége veszélyben forgott. A figyelmeztetett személyek egy része hitte is, nem is, amit az addig számukra ismeretlen apámtól megtudott. Volt, aki leszidta Apát, hogy ilyen kényes ügyekben ne provokáljon, ne terjesszen rémhíreket, mert megjárhatja. „Jól van, uram, én szóltam! Ha beverik a fejét, és még lesz annyira öntudatnál, majd gondoljon rám!” – mondta, s otthagya a hetvenkedőt.

A tisztesség arra kötelezi a krónikaírókat, hogy azt is leírja: a román nemzetiségű lakosság békésebb, jobb érzésű része, a hozzájuk beszállásolt, nagyhangú diákok révén megismert provokációs és pogromterveket az érintett zsidó és magyar családoknak szintúgy elárulta, ha tudta; azt is, hogy hánykor, kikhez, melyik magyar szerkesztőségbe fognak berontani a randalírozó különítmények. A rendőrségnek is előre szóltak többen, de a hatósági vezetők füle erősen ki volt tömve vattával. A krónikaírói pontosság pedig arra kötelez, hogy leírjam: az apám által figyelmeztetett sok személy közül csupán egyetlenegy, Tabéry Géza író mondott köszönetet apámnak az események után. A többi, főképp a nagyhangú kételkedők, elfordította a fejét, ha összehozta velük apát a sors. Volt, akikkel összehozta, s amikor az illetőknek apámon kellett volna segíteniük, tehettek is volna valamit az érdekében, nem tettek semmit. Egy koszos, hadirokkant postásért? Ugyan!

A diáktalálkozó színházi megnyitó nagygyűlésén dr. Egry Gergely (!) alpolgármester üdvözölte a diákkongresszus résztvevőit, valamint Traian Moşoiu parlamenti képviselő, a Nagyváradra 1919-ben bevonult román királyi hadsereg volt parancsnoka. Felszólalt és lelkesen üdvözölte, megáldotta a hazafias román ifjúságot Roman Ciorogariu görögkeleti és Valeriu Traian Frenţiu görögkatolikus püspök. Ciorogariu, aki *Zile trăite* (Átélt napok) című könyvében részletesen leírja, mennyit szenvedett nemzetiségéért és hitéért az egy hónapos bihari magyar proletárhatalom idején, s miképpen akarták őt kémkedés gyanújával kivégezni a vörös magyar brigantik, hálával adózott Istennek, hogy épp e nagyszerű diákkongresszus napjaiban ülheti meg születésének 75. évfordulóját. A kongresszus résztvevői kitörő lelkesedéssel ünnepelték a magyarok kivégzőosztaga elől megmenekült püspököt. A

kongresszusi elnökség soraiban foglalt helyet Alexandru Cuza professzor és Octavian Goga költő, politikus. A tanácskozás első nagy vitája az ún. *numerus clausus* körül zajlott, a diákküldöttek hevesen követelték a „nemromán elemek” számának jelentős csökkentését az összes iskolában.

A december 6-ról 7-re virradó éjjel pedig megszervezték az általános rombolást. Hatodikán délutánig öntötték a vonatokat az ország különféle megyéiből Váradra a hőbörgő fiataltságot, akik aztán teherautókra szálltak a Püspöki út külső végén, és fél téglával, botokkal, kockakövekkel felfegyverkezve, az őket szállító járművekkel lépésben haladva, az állomástól, végig a Fő utcán, a főbb tereken körbejárva, minden olyan üzlet kirakatát és lehúzott redőnyét, cégtáblaüvegét pozdorjává törték-zúzták, a berendezésekkel együtt, amelyeknek bejárata fölött zsidó, magyar vagy más, nem román név szerepelt. Egyes zsidó előkelőségeknek, a listán szereplőknek a lakását is felkeresték, ablakaikat, és ha behatolhattak, lakásaikat is szétverték, összezúzták, a lakókat vérükbe fagyva hagyták. A hírneves, tükröablakos, fényárban úszó váradi kávéházak 1927. december 7-én reggelre kirakatüvegek nélkül, szétvert berendezésükkel úgy festettek, mint egy ostromlott város üzletei, háborús rajtaütés után.

Romossá vált a Fő utcán kívül a Bémer tér, a Szent László tér, a Sas palota üzletsora, a Nagypiac tér és környéke. Fuchs Benjámin rabbit halálra keresték, de csak a zsinagógát

zúzhatták össze kövekkel, őt nem találták meg. A *Nagyvárad* szerkesztőségében, az előzetes figyelmeztetések eredményeképp, csak az akkor még Váradon újságíróskodó P. Gulácsy Irén írónőt és Katona Béla újságírót (későbbi szerkesztőmet) találták, ők elbarikádozták magukat. Hegedűs Nándor elutazott e napokra, több munkatárs a nyomdába menekült át, a szervezett nyomdászok védelmét keresve. Tabéry Géza író is az utolsó pillanatig bent tartózkodott, noha tudott róla, mi készül, és várta is a támadást. Aztán a betonkerítésen át a színházi díszletraktár kertjébe menekült, majd onnan tovább, hogy mielőbb hazaérve családját biztonságba helyezze. A magyar nyelvű lapok szerkesztőseit egyébiránt már 5-én, a kisebb zavargások kezdetekor megfenyegették a tüntető diákok, hogyha tüntetésekről, valamint a készülő „Szent Bertalan-éj”-ről, általában a román diákkongresszus eseményeiről egy sort is merészelnék írni, mindnyájan „a halál fiai”. Ennek ellenére, a magyar lapok különféle mértékben tudósítottak a kongresszusról. A színházterembe is igyekeztek bátrabb újságírók belopakodni. Fleischer Sándor újságírót például – váradi román diákok segítségével – a rendezők felismerték, és nekitámadtak. Mikor ő kimenekült a színház épületéből, a „rendre felvigyázó rendőrök” mutatták az irányt a támadóknak, hogy merre nyert egérutat az üldözőbe vett tudósító, ahelyett hogy őket fékeztek volna meg. Csak a Szilágyi Dezső utcáig sikerült menekülnie, a Katolikus Kör előtt üldözői beérték, s a csendőrkordon parancsnokának szeme láttára agyba-főbe verték. Vérében fetrengve hagyták az aszfalton. A rendőrök, csendőrök nem hívtak mentőt, segítőt, noha az áldozat segítségért kiáltozott. Csak csóválták a fejüket: még mindig él, mozog az a bűdös zsidó? A *Nagyvárad* december 9-i számában P. Gulácsy Irén, a tőle éveken át megszokott éles, támadó és öntudatos hangon vont felelősségre a történelemért Mihai Bădescu vezérkari ezredest, akit „a rend fenntartásával és az esetleg kirobbanó zavargások elfojtásával bízott meg a kormány, de ő nem teljesítette a kötelességét”. A lapnak ez a száma egyébként csak négy oldal terjedelmű volt, ami akkor rendkívülinek számított, mozi és színházi hirdetések, műsorok nélkül, tele a cenzúra fehér foltjaival.

A Park szálló tulajdonosát, Waiszlovich Emilt véresre verték, mert szokásához híven, „bátorságból”, hetykeségből csak azért se rejtőzködött el, szembeszállt támadóival, sőt, eleinte sikerrel szurkálta, ütötte, verte őket, amennyire

győzte. Végül a túlerő lebírta: koponyáját bezúzták, vérében fekve hagyták ott. Verebély Tibor professzort hívták telefonon hozzá Budapestről, hogy az életét megmentsék. A hívásra a professzor helyett dr. Pólya Jenő érkezett, s kezelte, látta el az életveszélyesen sérült áldozatot. Több halotról és igen sok súlyos sebesült-ről tudott a város, bár ezt hivatalos helyről cáfolták. A szétrombolt üzletek és lakások, templomok és intézmények állapota azonban – például a zsidó líceum is romossá vált – nem volt letagadható. Egy véres polgárháború szörnyűségeit felidéző, előre szervezett „békés diákkongresszus” híre bejárta egész Európa sajtóját. Erről egyébként a támadások első célpontjai, a zsidóság, a zsidó üzletemberek, polgárok, vallási szervezetek órákon belül gondoskodtak: Londontól Ankaráig, Varsótól Washingtonig minden főváros rádióadóit, az akkori világlapok, távirati irodák első helyen tálták, részletezték a nagyváradi véres fasiszta-antiszemita zavargásokról szerzett értesüléseiket. A román kormánynak huszonegy órán belül olyan kellemetlenné vált az ügy, hogy kénytelen volt táviratot intézni a nagyváradi károsultak érdekvédelmi szervezeteihez: minden kárt megtérít, a sérültek gyógyításáról gondoskodik, a bűnösöket az ügyhöz illő szigorúsággal megbünteti. Hát erről a „szigorúságról” csak annyit, hogy a sok tízezer verekedő, zavargó, ablak- és kirakat-zúzó, koponyabeverő, ártatlanokat véresre kínzó heccmajszter közül, nagy huzavona után, a következő hét(!) diákot marasztalták el: Brăescu

diákokat két hónapi, Azenovici és Farnăcescu diákokat öt-öt havi, Stricescu diákokat egyhavi, Lăzărescu, Dumitrescu, Marinescu diákokat tíz-tíz napi fogházra ítélték. A fogházban nemzeti hősként bántak velük, a felbujtó vezetők bűnössége pedig szóba se került.

„A város nyugodjék meg – szölte a kormány nyilatkozata –, a zavargó diákokat erős fedezettel kitoloncolják a városból!” Így nyilatkozott a rendőrprefektus is, nyugtatván a felkavart kedélyeket. Az „erős fedezet” egyébként a zavargókat védte a visszavágásra szervezkedő ifjómunkás csoportokkal szemben. Fuchs Benjámín főrabbiival Lobonțiu prefektus a kormány utasítására személyesen közölte „a zsinagóga szétrombolása miatt érzett őszinte sajnálkozását”, miután az angliai, franciaországi és más, külföldi zsidó szervezetek tiltakozásra szólították föl a nagy nyugati hatalmak kormányait. Román részről elkezdődtek a mentetegetések: „idegen elemek” furakodtak be a békésen tüntető diákok soraiba, ők vezették félre a békés, nacionalista felvonulókat. Ebben volt valami: *a fél tégl* és *a termés*kő, *a bot* és *a bokszer* eléggé „idegen elem”-nek számít az egyetemi és középiskolás diákság fölszerelési tárgyai körében. Valahogy kirí a könyvek, jegyzetek, körzők, ceruzák, töltőtollak, logarlécek közül... Amennyire szinte írni se lehetett a valóságban történekekről, oly széles körű publicitás kísérte a kormány formális, külföldnek szánt, mutatós lépéseit: a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter váradi szemléjét, az események kivizsgálására alakított bizottság képmutató „erőfeszítéseit”...

A felheccelt diáktömegek még hazautaztukban sem tudtak békén maradni. Bánffyhunyadon például kiszálltak a vonatból, ott is szétverték a város főbb útvonalát, majd nekitámadtak a hunyadi állomásra befutó Bukarest–Nagyvárad expressznek. Vagonról vagonra járva „igazolatták” az utasokat. Aki nem igazolta magát, vagy igazolványa alapján magyarnak, zsidónak bizonyult, agyba-főbe verték, aztán szétzúzták a vagonok egy részét is, igen példás rendszerességgel sorra bevették az expresszvonat mindkét oldalán az összes ablakot. A kolozsvári állomáson már erős katonai és rendőri készség várta a hazafelé tartó „váradi hősokeket”, a tüntetők felháborodtak a készségen, „testvérietlen” fogadtatásnak minősítették. Mérgükben áttörték a kordont, mely a várost védte tőlük, rárontottak kincses Kolozsvárra is, és a

Fő tériig vonulva ott is bezúzták, szétverték az útjukba eső magyar és zsidó tulajdonú üzletek kirakatait, berendezését, valamint a... tulajdonosok fejét. A kávéházakat sem kímélték, azokat Kolozsvárott is a Román Nagyhazi ellen áskálódó zsidók és magyarok, a bolsevisták támaszpontjainvá, főfészkevé minősítették. A járókelőket, akik a rombolások nyomait fényképezték, leütötték, félholtra verték. Ha ők nem, akkor a rendfenntartására kivezényelt, tétlenül ténfergő csendőrök és rendőrök. Ebben is közösnek bizonyult az érdekük: mennél kevesebb bizonyíték maradjon a történekekről.

Szellemi értékek is áldozatául estek a napokig tartó sovinszta vandalizmusnak. A többi közt elpusztultak az ekkor már több mint fél évszázados *Nagyvárad* szerkesztőségében őrzött, bekötött archív példányok. (Még jó, hogy a budapesti *Országos Széchényi Könyvtár* őrzi ezen évfolyamok példányaikat is!) Érdekes volt különben, hogy a kolozsvári nacionalista román sajtó nyilván eltévesztette az előre megbeszélt dátumot: már 24 órával a nagyváradi randalírozások előtt beszámolt a Váradon történeke lényegéről, mielőtt azokra egyáltalán sor került volna! „Színes riport” jelent meg a *Nagyvárad* című lap szerkesztőségének feldúlásáról, holott akkor még egy ujjal sem nyúlt a szerkesztőséghez a diákság, csak készülődött rá.

Waiszlovich Emil szállodatulajdonoson kívül a zavargások súlyos, életveszélyes sebesültjei között említik a korabeli lapok az általam már megne-

vezett Fleischer Sándor újságíró, valamint Farkas László cipészsegédet és több más személy között egy Kellner nevű, éppen Váradon tartózkodó amerikai kapitányt. Ez utóbbi szörnyen kellemetlen volt a román hatóságok számára. Egyébként a támadók közül is sokan megsebesültek, mert a megtámadottak egy része védte magát. Egymaga Waiszlovich Emil összeszurkált hosszú törével vagy tíz suhancot. A nagy külföldi lapok és távirati irodák 46 halottról és több száz sebesültről írtak akkor. Mi az igazság, ma már nem tudhatom. Az események leírásakor – mint említettem az elején – a korabeli sajtóközleményekre, szüleim, ismerőseim személyes élményeire, közöttük Tabéry Géza író, atyai barátom későbbi elbeszéléseire, egykorú és későbbi, e szörnyű napokról írt cikkeire alapoztam. A váradi eseményekkel, külföldi nyomásra, kénytelen volt a bukaresti parlament is foglalkozni. Eltekintve csekély számú bírálótól, aki liberális, demokrata vagy éppen szocialista érzelmeire hivatkozva óvta a kormányzatot hasonló atrocitások eltűrésétől, a többség igyekezett bagatellizálni az ügyet, a sajtótudósításokat rágalomnak minősíteni, téves információnak vagy egyenesen románellenes lázításnak beállítani. Duca (akkor épp belügyminiszter) bejelentette, hogy Cuza professzort eltávolítják az egyetemről. Moşoiu tábornok cáfolta a parlamentben, hogy köze lett volna a zavargókhoz és a zavargásokhoz, Virgil Madgearu honatya (időnként miniszter) beismerte ugyan, hogy a kormány is felelős „bizonyos mértékben”, de kijelentette: Horthyéknak aztán igazán semmi joguk a tiltakozáshoz Budapesten, mivel az effajta „eszmék”, „mozgalmak” és „akciók” fő fészke a jelenlegi Európában éppen Budapest. A *Cuvântul* című lap azt írta, hogy a váradi zavargásokat „Budapestről érkezett száz magyar újságíró és egy Moskovits nevű zsidó kommunista felbujtására követték el” azok a szegény, megtevesztett, békés román diákok.

Szerte Romániában 1927. december közepéig tartottak még, föl-föllángolva, a diákzavargások, tüntetések, diáksztrájkok,

a letartóztatott vasgárdisták szabadon bocsátása és Cuza professzor érdekében. Váradon Lobonţiu prefektus 15-én lemondott. Angol és amerikai diplomaták érkeztek a városba, hogy a helyszínen szemléljék meg a rombolás következményeit, és tárgyaljanak a román kormány megbízottaival a zsidóknak fizetendő kártérítésekről. A magyarok kártérítése szóba se került! Amit láttak, így foglalták össze: halott város, megbénult élet, általános félelem, kihalt mozik, utcák, kávéházak, színház. És a román vasúttársaság, a CFR, súlyosan ráfizet, mert senki se mer utazni, az utasok nincsenek biztonságban.

Ilyen napok előzték meg a mi békés családi karácsonyesténket 1927 decemberében, amelyre homályosan visszaemlékeztem. Akkor, persze, az utcán történekről én nem tudhatam semmit, hiszen háromesztendő voltam. Eközben mínusz 23 fokra süllyedt a szétrombolt, leszegényedett, megfélemlített Holnap Városában a hőmérő higanyszála, s inkább volt akkor Nagyvárad a Tegnap Városa, mint az egyre sötétebbnek tűnő holnapé...

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR